

Τα μαθήματα της Μαντάμ Ζερμαίν Για το Σώμα – Αυτά που δεν ήξερες

Δημήτρης Σφετσιώρης

Ποιο είναι το ζητούμενο; Η αναζήτηση, η σκέψη, η τάση υπέρβασης των ορίων. Όσοι θέλουν να υπάρχουν μέσα από τη ζωή τους, την ενασχόλησή τους, το καθημερινό τους βίωμα δεν αρκούνται σε ένα αναγκαίο επάγγελμα, μια απαραίτητη δεξιότητα, μια καθοδηγούμενη εφαρμογή. Προβληματίζονται διαλογιζόμενοι και κινούμενοι. Γιατί μόνον η κίνηση προσφέρει άπειρες προοπτικές.

Το συγκεκριμένο μάθημα της μαντάμ Ζερμαίν είναι αφιερωμένο σε εκείνους που με ενέπνευσαν, σε εκείνους που με ακολούθησαν και με προώθησαν, σε εκείνους που θέλουν να μαθητεύουν και να σκέφτονται, σε εκείνους που θεωρούν την αξιοπρέπεια αρετή. Σε εκείνους που θέλουν να είναι ελεύθεροι κατανοώντας ότι το τίμημα αυτής της ελευθερίας είναι βαρύ.

Δοκιμάστε μετά λόγου γνώσεως, δουλέψτε, έστε θεραπευτές. Δεν υπάρχει μεγαλύτερη ολοκλήρωση.

- Μιλάς συνέχεια για το σώμα. Τι εννοείς εσύ λέγοντας σώμα;
- Τι τώρα θα αρχίσουμε να ορίζουμε και το σώμα μαντάμ Ζερμαίν;;
- Το βρίσκω φίλε μου πολύ ενδιαφέρον. Ας θέσσουμε ένα απλό ερώτημα. Πώς το παιδί αποκτά αντίληψη του σώματός του;
- Ξέρετε δεν είμαι και ειδικός, αν βέβαια μ' αφήστε να σκεφτώ...
- Δεν είναι σκοπός ενός μαθήματος να αφήνεται ο μαθητής να σκέφτεται χωρίς όρια.
- Έ λοιπόν θέστε μου τα όρια, για να μπορούμε να διαλεχτούμε.
- Το παιδί ορίζει τα όρια του δικού του σώματος, του δικού του εαυτού σε σχέση με το σώμα της μητέρας.
- Είπατε του δικού του σώματος, του δικού του εαυτού.
- Πολύ καλή παρατήρηση, θα φτάσουμε όμως κι εκεί. Είναι λοιπόν πάντα μέσω ενός άλλου που κάποιος αποκτά την αντίληψη της αυτονομίας. Συμφωνείς με την γενίκευση;
- Είναι λογικό πόρισμα.
- Άλλωστε το σώμα είναι ένα όχημα της ύπαρξης του καθενός στον κόσμο.
- Λιγο πια λιανά.
- Το να έχεις ένα σώμα σημαίνει να συνάπτεσαι με ένα ορισμένο περιβάλλον, να συγχέεσαι με ορισμένα αντικείμενα, να δεσμεύεσαι με αυτά συνεχώς.
- Τώρα ξεφύγαμε εντελώς. Τι εννοείτε;
- Άλλθεια το ερώτημα είναι σαφώς για ποιό σώμα μιλάμε, σε τι αναφερόμαστε. Είναι η έννοια του ιδιοσώματος που μας απασχολεί. Ένα σώμα

που κατέστη παρόν στον κόσμο μέσω της αντίληψης, ένα σώμα βιωμένης σάρκας και όχι μόνο φαντασιωμένης ή αναπαριστάμενης με ένα συμβολικό ή εννοιολογικό τρόπο.

- Έχω χαθεί εντελώς.
- Προσπάθησε να προσέχεις ιδιαίτερα τα λεγόμενά μου.
- Τι τελικά μπορεί να ορίζει ένα σώμα;
- Μόνον οι ερεθισμοί, οπτικοί και απτικοί, όταν μάλιστα οριστικοποιηθούν είναι εκείνοι που μπορούν να διασφαλίσουν στο σώμα μια ταυτότητα αλλά και μια εικόνα.
- Μιαν αναπαράσταση στον χώρο δηλαδή.
- Μ' αρέσει που έκανες και τον άσχετο. Ας ξαναγυρίσουμε στο παιδί μήπως και καταστήσουμε σαφέστερη την έννοια του σώματος γι' αυτό το ίδιο. Γνωρίζεις το στάδιο του καθρέπτη;
- Όχι.
- Το στάδιο του καθρέπτη είναι η στιγμή που το παιδί μέσα στην κινητική του ανωριμότητα, προβλέπει αντιλαμβανόμενο τη ψυχική και σωματική ενότητα.
- Χρησιμοποιοίτε τις λέξεις με εξαιρετική σπουδή και φροντίδα.
- Κάθε καθηγητής πρέπει να γνωρίζει να εκφράζεται με λεκτική αυστηρότητα. Έχεις όμως καταλάβει τίποτε;
- Κάτι πάει να γίνει αλλά αναμένω επεξηγήσεις.
- Η ψυχική και σωματική ενότητα δεν μπορεί να πραγματωθεί, μη με κοιτάς περιέργα, είναι καταλληλότερο το ρήμα πραγματώνων από το αποκτώντα στην περίπτωσή μας, η ενότητα λοιπόν δεν μπορεί να πραγματωθεί παρά μόνο αν το παιδί

ασκεί την κινητικότητά του, μέσα στη σχέση χώρου και χρόνου.

– Σχέση χώρου και χρόνου;

– Ασφαλώς, πώς αλλιώς θα μιλούσαμε για κινητικότητα; Η ενότητα ψυχής και σώματος δεν μπορεί λοιπόν να ολοκληρωθεί παρά στη χωροχρονική σχέση του σώματος αλλά και στη σχέση του με τον άλλο. Υπεισέρχεται εδώ και η έννοια της επιθυμίας.

– Μια στιγμή να σκεφτώ. Μπορούμε δηλαδή να βοηθήσουμε το παιδί να ολοκληρώσει τη γνώση για το σώμα;

– Τη γνώση του για το σώμα του μάλλον.

– Έστω...

– Είναι δυνατόν, αν μπορέσουμε να ανακατσκευάσουμε τη διαδοχή των αφομοιώσεων.

– Ισως να μπορούσατε να το εκφράσετε διαφορετικά. Να σχηματίσουμε δηλαδή ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον στο οποίο θα έμπαιναν με τη σειρά τα έργα που πρέπει να μάθει.

– Πράγματι η απλούστευση οδηγεί και σε θεραπευτικές προτάσεις. Εγώ όμως θα επιμείνω στις εκφράσεις μου. Πάντως μέσω της χαλάρωσης, το παιδί μπορεί να αφομοιώσει ένα σωματικό βίωμα που συνοδεύεται μάλιστα από την ονομαστική αναφορά των μερών του σώματος,

– Ενώ μέσω των επιβεβλημένων κινητικών δραστηριοτήτων το παιδί θα μπορέσει να βρει τις αναφορές του στο χώρο και το χρόνο.

– Ακριβώς φίλε μου και πορισματικά. Βλέπω αρχίζουμε και συνενοούμαστε. Οι αναφορές του παιδιού στο χώρο και το χρόνο λοιπόν είναι απαραίτητες για τη γνώση του για το σώμα του.

– Πολύ κτητική σας βρίσκω.

– Το πλαίσιο που θέλω να θέσω επιβάλλει τη χρήση των κτητικών αντωνυμιών. Το μου, είναι κρίσιμο για την κατανόηση των λεγομένων μου. Η αλήθεια όμως είναι ότι αυτή η τόσο χρήσιμη και απαραίτητη χωρο-χρονική δόμηση, δεν μαθαίνεται με λογικό τρόπο. Ο εκπαιδευτικός ή θεραπευτής πρέπει να ευνοήσει την έκφραση του βιωμένου σώματος, αφήνοντάς του την ελευθερία των πράξεων του. Το σώμα δεν είναι μουγκό, εκφράζει αυτό που δεν μπορεί να ειπωθεί με λόγια. Ο εκπαιδευτικός ή ο θεραπευτής πρέπει να στέκει στη γωνιά του, ως καλός ακροατής- παρατηρητής.

– Μιλάτε γοητευτικά...

– Το πρόβλημά μου φίλε μου δεν είναι τα λόγια. Θέλω να είμαι θελκτική αλλά... τέλος πάντων. Συνεχίζω, κάθε τεχνική που μπορεί να χρησιμοποιηθεί είναι τεχνική του σώματος, δείχνει και πολλαπλασιάζει τη μεταφυσική δομή της σάρκας μας. Κάθε λόγος εμπειριέχεται στο πράττειν. Ανακαλύπτοντας την εκφραστική του δυναμική το παιδί φέρνει στο φως, στο προσκήνιο, μεταφράζει

τις φαντασιώσεις του.

– Συγνώμη κυρία Ζερμαίν, τι προσπαθείτε να κάνετε;

– Να σου αναφέρω κάποια ψήγματα προβληματισμού.

– Με ποιο σκοπό;

– Ο σκοπός είναι πάντα ο ίδιος.

– Μη μου πείτε το γνωστό, για την αλήθεια του προσώπου.

– Ναι, εδώ πραγματικά με βρίσκεις σύμφωνη με την έκφρασή σου. Ναι προσπαθούμε να προσεγγίσουμε με κάποιο τρόπο την αλήθεια του προσώπου.

– Πώς;

– Αν προσπαθούσες εσύ να μου δώσεις μια πορισματική από τα προηγούμενα απάντηση;

– Ας προσπαθήσω. Είπατε ότι το παιδί φέρνει στο φως, μεταφράζει τις φαντασιώσεις του. Άρα μπορούμε να το επιχειρήσουμε μέσω της μετωνυμίας ή καλύτερα μετάφρασης του φαντασιακού.

– Εκπληκτικό είσαι πολύ καλός μαθητής, προτιμώ όμως τον όρο μετάφραση.

– Ναι αλλά άλλοι προσπαθούν για το ίδιο πράγμα μέσω της μετάφρασης του συμβολικού.

– Και καλά κάνουν. Άλλοι που γνωρίζεις καλά προσπαθούν μέσω των νευροφυσιολογικών κυκλωμάτων. Υπάρχουν πολλοί δρόμοι για να πας στην πόλη.

– Με διαφορετικό εννοιολογικό πλαίσιο όμως.

– Στην πρώτη περίπτωση πράγματι στη μετάφραση του φαντασιακού υπεισέρχονται οι έννοιες του σωματικού βιώματος, του τονικο-συγκινησιακού διαλόγου, της εκφραστικότητας του σώματος και της σχέσης με τον άλλο.

– Και στην άλλη στη μετάφραση της συμβολικότητας;

– Εδώ κυριαρχούν έννοιες όπως ταυτοποίηση, εικόνα του σώματος, το «εγώ-δέρμα».

– Μου φαίνεται θα είναι μακρύ το ταξίδι.

– Θα είναι, έτσι δεν θα παραπονέσαι και για την πληρωμή μου.

– Ανυπομονώ...

– Ας ξαναγυρίσουμε στην αρχή. Μια από τις βεβαιότητες, τις προφανείς αλήθειες που συνιστούν την ύπαρξή μας, και μια από τις θεμελιωδέστερες είναι ότι το σώμα είναι το σώμα μας, μέσα στο οποίο ζούμε και με το οποίο πεθαίνουμε. Κι όταν μια αλήθεια είναι τόσο προφανής, τότε είναι πολύ δύσκολη η περιγραφή της. Αν πρόσεξες είπα «μέσα στο οποίο και με το οποίο».

– Ναι οι εκφράσεις αυτές σημαίνουν διαφορετικά...

– Είναι οι προφανείς αλήθειες, η εκπληκτική διαφορά ανάμεσα στο μέσα και στο με, που ανοίγει τα παράθυρά μας σε όλες τις μεταφυσικές

ερωτήσεις για τη γέννηση, το θάνατο, και τη διαφορά των φύλων.

– Δηλαδή το πραγματικό ερώτημα είναι έχουμε ένα σώμα ή είμαστε ένα σώμα.

– Είναι το κεντρικό ζήτημα και μάλιστα από πολλές απόψεις. Τα ζώα έχουν ένα σώμα χωρίς να εκδηλώνουν προφανώς σκέψεις.

– Άρα τα ζώα είναι το σώμα τους.

– Πράγματι. Κατά συνέπεια το ερώτημα που θέσαμε αναφέρεται μόνο στον άνθρωπο. Αναφερόμενοι λοιπόν έτσι στο σώμα αναφερόμαστε στο ανθρώπινο ον, αυτή η αναφορά θέτει οριστικά τη διαφορά ανάμεσα στον άνθρωπο και στο ζώο.

– Εκπληκτικό, είναι αλήθεια ο ορισμός της διαφοράς.

– Έχουμε λοιπόν ένα σώμα ή είμαστε ένα σώμα; Αυτή η διχοτομική ερώτηση...

– Διχοτομική;

– Ναι δεν μπορεί παρά να έχει την μια ή την άλλη απάντηση. Αυτή λοιπόν η διχοτόμηση ανάμεσα σε είναι και έχειν (υποκείμενο και αντικείμενο) σκιάζει το ουσιώδες, το αφήνει να σέρνεται στο σκοτάδι, κι αυτό είναι η εμπειρία του σώματος. Μια εμπειρία που κινείται σαν το εκκρεμές ανάμεσα στους δύο πόλους, το έχω ένα σώμα και το είμαι ένα σώμα. Τι τρέχει;

– Τίποτα, σας παρακολουθώ, είμαι γοητευμένος.

– Αυτή λοιπόν η έννοια της εμπειρίας του σώματος μας οδηγεί πιο βαθιά, το θέμα γίνεται τώρα να γνωρίζεις ποιος έχει ή ποιος είναι ένα σώμα.

– Δηλαδή;

– Αν δεν είμασταν παρά ένα σώμα, δεν θα μπορούσε ο λόγος ή η σκέψη, κανένας λόγος, καμιά σκέψη να το αντιληφθεί. Στο ανθρώπινο σώμα λοιπόν πρέπει να ενυπάρχει κάτι που να το υπερβαίνει, κάτι που τείνει να διαφύγει από αυτό.

– Η ψυχή;

– Οι αρχαίοι Έλληνες έτσι το ονομάτισαν είτε αυτό βρίσκεται μέσα στις αισθήσεις, είτε μέσα στις συγκινήσεις, είτε μέσα στα πάθη και στις σκέψεις. Η ψυχή σαν έννοια εμπειριέχει πάντοτε περισσότερα από αυτά που μέχρι τώρα αναφέραμε ή έχουν βρεθεί.

– Οριθετούμε δηλαδή ψυχή και σώμα.

– Όταν θεωρούμε τις λέξεις αισθήση, συγκίνηση, πάθος και σκέψεις δεν πρέπει να τις θεωρούμε ότι προέρχονται από μια ψυχή χωρίς σώμα, και ν αναζητάμε πορισματικά τις φυσικές τους αντηχήσεις μέσα στο σώμα, τα σημεία του σώματος δηλαδή.

– Πώς δηλαδή;

– Για να σκεφτούμε διαφορετικά πρέπει να θέσουμε σε εκκρεμότητα την αμεσότητα της κρίσης μας.

– Τι εννοείτε, δεν καταλαβαίνω;

– Πρέπει να εξαιρέσουμε κάθε κρίση, κάθε προκατάληψη για την ψυχή και το σώμα. Πρέπει λοιπόν να πιεστούμε να σκεφτούμε το βιωμένο σώμα ή το ενσαρκωμένο ζην, από μέσα και μόνον από μέσα

– Βαρείες έννοιες και καταλαβαίνω πως δεν θα είμαστε ούτε οι μόνοι ούτε οι πρώτοι που θα επιχειρήσουν κάτι τόσο...

– Περίμενε, τι νομίζεις ψήγματα θα πάρεις. Η αναζήτηση είναι δική σου και απαιτεί σημαντική μελέτη.

– Ναι αλλά οι άλλοι, γιατί όπως σας είπα δεν νομίζω πως είμαστε ούτε οι μόνοι ούτε οι πρώτοι.

– Ασφαλώς, ορισμένοι φιλόσοφοι επεχείρησαν να σκεφτούν μ' αυτό τον τρόπο το σώμα και το ανθρώπινο ον, μέσα δηλαδή σε μια σχέση με την εμπειρία και την ύπαρξη. Σκέφτηκαν δηλαδή την υπέρβαση του σώματος, που ο Νίτσε ονόμασε «θέληση ισχύος». Ο Νίτσε λέει ότι η δράση μου ξεπερνά πάντα τη σκέψη μου και παρουσιάζεται αρχικά χαοτική και αντιφατική. Το σώμα και οι υπερβάσεις του είναι ο κατ' εξοχήν τόπος περάσματος στη ζωή. Η φιλοσοφία του Νίτσε είναι μια ασκηση ζωής.

– Αν γυρίζαμε στα προηγούμενα, θα την λέγαμε ίσως μανταμ Ζερμάιν φαντασίωση ισχύος;

– Ασφαλώς, αλλά η φαντασίωση της ισχύος είναι από τις διεισδυτικότερες φαντασιώσεις, τις καταστρεπτικότερες και τις πιο μηδενιστικές της ιστορίας. Γ' αυτό οι ολοκληρωτικές ιδεολογίες μπόρεσαν διαστρεβλώνοντας να υιοθετήσουν αυτό τον τρόπο του σκέπτεσθαι. Το έργο όμως του Νίτσε παραμένει ακόμα ένα μεγάλο ερώτημα...

– Ακόμη κι εγώ θα μπορούσα να θέσω ερώτηματα.

Φιλόδοξο σε βρίσκω. Δεν νομίζω ότι επαρκείς για να θέτεις ερώτηματα. Ας προχωρήσουμε όμως. Υπάρχουν κι άλλα πεδία σκέψης με σημαντικές αντιλήψεις για το σώμα. Ενδιαφέρεσαι;

– Αν είναι περισσότερο σαφή ναι, ψέματα λέω, ενδιαφέρομαι και αναμένω με ανυπομονησία.

– Σε ένα από τα σημαντικότερα ρεύματα σκέψης συνιστάται η αποχή από κάθε περιγραφή, δεν γίνεται αποδεκτή η έκφραση «περιγράφω αυτό που μου συνέβη». Εκεί αναλύεται μια εμβίωση εκτιμώμενη πάντα και διαρκώς καθώς γεννιέται, περιπεπλεγμένη, συγχισμένη. Κάθε βίωμα όντας συνδεδεμένο με άπειρα άλλα βιώματα, δεν μπορεί να γίνεται αντιληπτό παρά στην ολότητά του, στο σημείο ένωσης του συνειδητού με το ασυνείδητο, σύμφωνης του σώματος και του λόγου. Παρακολουθείς;

– Ασφαλώς, με προσπάθεια όμως.

Το σώμα εκεί είναι το βιωμένο σώμα, αλλά στην υπερβολική του διάσταση. Αυτή η υπερβολή επιβάλλει την ύπαρξη σ' αυτό, περισσοτέρων από αυτά που αναγνωρίζουν στο σώμα οι λέξεις και οι δομές της γλώσσας. Αυτό το σώμα έχει ένα καταλυτικό ρόλο στη διαπροσωπική συνάντηση γιατί είναι έμφορτο με πολλές αβεβαιότητες, απροσδιοριστίες, κάτι που συντηρεί για πάντα το διχοτομικό ερώτημα ανάμεσα στο ζην ένα σώμα και στο ζην εντός ενός σώματος.

– Τι σημαίνει βιωμένο σώμα;

– Το συγκεκριμένο ρεύμα σκέψης μελετά τον τρόπο με τον οποίο το πρόσωπο, το υποκείμενο, ζει το σώμα του, εντός του, μέσα του. Πρόκειται για μια υπέρβαση, που αποδίδει στη σάρκα ένα ρόλο που συνιστά το βιωμένο σώμα, μια ενσάρκωση.

– Μια τι;

– Μιαν ενσάρκωση. Πρόκειται για μια έννοια που για να την κατανοήσουμε πρέπει να σκεφτούμε ότι η αντίληψη των ψυχικών καταστάσεων δεν εξαρτάται μόνον από την παράθεση των ορμών ή ακόμη από την αναγνώριση των εξωτερικών και εσωτερικών αντιλήψεων σε έναν εντοπισμό μέσα στο σώμα. Αν δεχτούμε αυτές τις αντιλήψεις πρέπει να θέσουμε το άτομο σε εξωτερική θέση σε σχέση με τα ψυχικά φαινόμενα.

– Άλλα μαντάμ Ζερμάιν δεν είναι δυνατόν να είμαι αντικειμενικός παρατηρητής του εαυτού μου, γιατί αν ήμουν, τότε θα αποδεχόμουν τη δυστική αντίληψη, το διαχωρισμό σώματος και ψυχής.

– Ναι, το επιδιωκόμενα όμως εδώ είναι να συλλάβουμε το σωματικό βίωμα στην σαφήνεια της εκδήλωσής του. Στις κλασσικές αντιλήψεις, τις Καντιανές, κάθε γνώση του σώματος αρχίζει με την εμπειρία. Σε νέα ρεύματα σκέψης το σώμα είναι εκείνο που ανήκει στην αμεσότερη παρουσία του κόσμου, στον οποίο περιλαμβάνεται και ο χώρος και ο χρόνος. Είναι αυτό που προσφέρει στην σκέψη τα δεδομένα της αναπαράστασης.

– Ποια δεδομένα;

– Τα δεδομένα της αναπαράστασης που είναι τα αισθητικά περιεχόμενα, τα αισθητά από το σώμα, όπως το αγγίζειν, το βλέμμα, η φωνή, η κιναισθησία.

– Άρα γενικότερα οι αισθήσεις.

– Ναι. Προκύπτει λοιπόν ότι το σωματικό βίωμα ανήκει στον κόσμο της αισθησης, ενώ η εικόνα του σώματος στον κόσμο της αντίληψης. Σ αυτό το ρεύμα σκέψης λοιπόν δεν εξηγούνται ούτε ερμηνεύονται τα ψυχικά περιεχόμενα.

– Όλο αυτό το ρεύμα σκέψης λέτε. Που τελικά αναφέρεστε;

– Στη φαινομενολογία γενικότερα. Πιστεύω ότι είναι χρήσιμο να ενημερωθείς για ψήγματα

αυτού του ρεύματος σκέψης.

– Μάλιστα προχωρήστε.

– Η φαινομενολογία καθορίζει τη μορφή της παρουσίας του προσώπου μέσα στο σωματικό βίωμα, μέσω της σκοπιμότητας.

– Τι εννοείτε;

– Την με πρόθεση πράξη. Η παρουσία του σώματος στη ψυχική ζωή οφείλεται στην πρόθεση, στη σκοπιμότητα ενός προσώπου.

– Τι είναι λοιπόν το σώμα στη φαινομενολογία;

– Το φαινομενολογικό σώμα δεν είναι λοιπόν ένα ψυχικό σώμα, ούτε ένα οργανικό σώμα, αλλά ένα σώμα από σάρκα. Για να γίνεται κατανοητό στην καθαρότητά του, πρέπει να εξαιρείται κάθε υπερβατική θέση.

– Δηλαδή;

– Να μη θεωρείται ότι βγαίνει κανείς έχω από το σώμα του για να το παρατηρήσει. Για να γίνεται όμως το σώμα κατανοητό πρέπει να εγκατασταθεί μια αντικειμενική γνώση. Δεν υπάρχει λοιπόν αιτιολογική αλυσίδα, δεν υπάρχει η λογική στην οποία κάθε γνώση του σώματος αρχίζει με την εμπειρία, δεν υπάρχει κρίση αξιών με όποιο τρόπο.

– Τι υπάρχει δηλαδή;

– Η βίωση του σώματος.

– Μπορείτε να γίνεται πιο αναλυτική;

– Η αίσθηση που έχω για την άμεση παρουσία του σώματός μου στον κόσμο, γίνεται στη φαινομενολογία η παρουσία του ίδιου του αντικειμένου.

– Γιατί;

– Γιατί δεν είναι δυνατό να έχουμε συνείδηση της αντίληψής μας.

– Γιατί;

– Γιατί αυτή δεν παρατηρεί το φαινόμενο της παρουσίας με σάρκα και οστά του αντικειμένου. Τι συμβαίνει;

– Δεν κατάλαβα.

– Πρόσεξε, αντιλαμβάνομαι και έχω συνείδηση του τραπεζιού. Υπάρχει λοιπόν ένα σύστημα αντίληψης – συνείδησης. Δεν συνείδηπτοι όμως την ίδια την αντίληψη, τη στιγμή που αντιλαμβάνομαι και όμως, η αντίληψη γεμίζει το βλέμμα μου κατά τέτοιο τρόπο ώστε να βρίσκομαι άμεσα σε σχέση μαζί της. Αυτό είναι το σωματικό βίωμα. Δεν είναι ούτε φαντασιώμενο, ούτε το έχει κανείς σκεφτεί με συμβολικό ή λογικό τρόπο, αλλά στέκεται εκεί κάτω από τα μάτια μας, σαν κάτι διοσμένο στον εαυτό του και εν δράσει.

– Θέτετε λοιπόν το σωματικό βίωμα εκτός των λογικών δραστηριοτήτων που ελέγχουν τις φυσικές επιστήμες.

– Πράγματι, οι ποιοτικές διαφορές του σώ-

ματος δεν μπορούν να βρεθούν ούτε με επαγωγή ούτε συμπερασματικά. Η πρωτοκαθεδρία της αντίληψης διασφαλίζει στο βίωμα μιαν αυθεντικότητα, που επιτρέπει να αναδειχθεί η ουσιώδης σύνδεση ανάμεσα στο ίδιο το αντικείμενο και το χώρο, μέσω του σώματος.

- Ας πούμε ότι κατάλαβα. Προχωρήστε.
- Καταγράφεις τα λεγόμενά μου;
- Γιατί;
- Γιατί δεν πείστηκα ότι κατάλαβες.
- Σας μαγνητοφωνώ.

– Έπρεπε να με είχες ενημερώσει. Τέλος πάντων στο επιτρέπω, αλλά για δική σου χρήση μόνον. Ας προχωρήσουμε όμως. Μιλώντας για το σώμα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε τα όριά του.

- Πάλι;

– Υπάρχει το οργανικό σώμα, και το ζων σώμα, ο τόπος αισθήσεων και συγκινήσεων. Έχουμε λοιπόν δύο έννοιες που καλύπτει ο όρος σώμα, το οργανικό, ανατομο- βιολογικό σώμα που κατανοείς σαφώς και το ιδιόσωμα.

- Το ιδιόσωμα;

– Αυτό το ιδιόσωμα μπορεί να οριστεί σαν ένα πράγμα κατέχον ένα κάποιο σχήμα στον χώρο, που αναδεικνύει μια κάποια οργάνωση της αντίληψης.

- Ναι;

– Μην ανυπομονείς. Η ενότητα του σώματος δεν είναι μόνον μια εξωτερική αντίληψη, αλλά καθορίζεται από μια κατανόηση (αντίληψη, συνειδητοποίηση) των απτικών και οπτικών αισθήσεων με τις κιναισθητικές αισθήσεις. Πρόκειται για μια συστηματική δόμηση του σωματικού χώρου.

- Σωματικός χώρος λοιπόν.

– Ναι γιατί το σώμα είναι νόημα που δεν είναι ουδέτερο όπως θα ήθελε η καρτεσιανή λογική γιατί παρασύρεται το ίδιο μέσα στην κίνηση που το ζωγονεί.

- Δηλαδή;

– Είναι οι οπτικές και απτικές αισθήσεις που επιτρέπουν να κατανοήσουμε το αντικείμενο όχι αυτό καθ' εαυτό, τον ήχο ενός πουλιού για παράδειγμα, αλλά αυτό που είναι για τη συνείδηση που αντιλαμβάνεται, ο ήχος στην αντίληψη δηλαδή. Έτσι ο σωματικός χώρος αποκτά την ταυτότητά του, σε σχέση με το γενικό νόημα. Δεν υπάρχει λοιπόν χωρικό σώμα εκ των προτέρων. Η ενότητα του ιδιοσώματος δομείται ταυτόχρονα με τον χώρο του.

- Πώς γίνεται αυτό;

- Η αντίληψη είναι πάντοτε ατελής.

- Γιατί;

– Όταν αντιλαμβάνομαι ένα κύβο, δεν βλέπω παρά μερικές επιφάνειές του, δεν μπορώ να δω ποτέ ολόκληρο τον κύβο που είναι ένα μαθημα-

τικό αντικείμενο. Το αντιλαμβάνομαι όμως σαν ένα γεωμετρικό αντικείμενο. Μέσω μιας αφαίρεσης περνώ από το γεωμετρικό αντικείμενο στο μαθηματικό αντικείμενο. Αυτό αποκαλύπτει τον ατελή χαρακτήρα της αντίληψης.

- Τα ίδια λοιπόν ισχύουν και για το σώμα.

– Ασφαλώς, πρέπει κατά συνέπεια να υπάρχει μια προοδευτική κίνηση της αντίληψης προς τη συνειδητοποίηση του σώματος.

- Δηλαδή;

– Είναι χάρις στον πολλαπλασιασμό των τρόπων εμφάνισης μέσω των οποίων το σώμα πέφτει μέσα στο αντιληπτικό πεδίο, που δημιουργείται η ανάμνηση της παρουσίας του. Υπάρχει λοιπόν σύνθεση της αντίληψης, ενότητα του ιδιοσώματος. Κατ'αυτή την έννοια το μοντέλο της ευκλείδιας γεωμετρίας δεν είναι προσαρμοσμένο στην αντίληψη του ιδιοσώματος, γιατί δεν προτείνει παρά αναπαραστάσεις του αντικειμένου υπό τα σχήματα μιας επίπεδης γεωμετρίας.

- Δηλαδή;

– Ο κύβος δεν μπορεί να δίνεται στην αντίληψη με τις έξι επιφάνειές του ταυτόχρονα, το ίδιο και το δικό μας σώμα.

– Αλήθεια, δεν μπορούμε να δούμε το σώμα μας ολόκληρο.

– Η φαινομενολογία όμως υποστηρίζει ότι η ανθρώπινη αντίληψη λαμβάνει υπόψιν μια επιπλέον διάσταση, εκείνη του απείρου. Μ' αυτό τον τρόπο, περιλαμβάνοντας δηλαδή το Χρόνο στην αντίληψη του Χώρου, επιτρέπει την ολοκλήρωση στην ίδια την αντίληψη ενός αντικειμένου στον χώρο. Υπάρχει έτσι δημιουργία μιας δυναμικής εικόνας.

- Γιατί δυναμική;

– Γιατί προσθέτει τα κιναισθητικά ερεθίσματα που προέρχονται από το αντικείμενο που είναι δυνατό να αντιληφθούμε, στα αντίστοιχα της ίδιας μας της κίνησης.

- Ένα παράδειγμα.

– Αν βαδίζω προς ένα δέντρο που βρίσκεται στο χωρικό μου πεδίο, το δέντρο προχωρεί προς τα μένα, στο ρυθμό της κίνησής μου. Αυτή η εικόνα είναι δυναμική.

- Λαμβάνουμε υπόψιν την τρισδιάστατη...

– Περίμενε, η κιναισθησία του σώματος επιτρέπει την τρισδιάστατη εικόνα. Το χωρικό σώμα κατά συνέπεια ξεφεύγει από την αντίληψη.

– Πώς λοιπόν το άτομο, μη βλέποντας παρά τις πλευρές μπορεί να αναγνωρίσει το σύνολο του σώματος;

– Για να γίνει αυτό πρέπει να γυρίσουμε γύρω- γύρω από το σώμα μας. Αυτό το αδύνατο συνιστά από μόνο του το πεπερασμένο μας. Κατά συνέπεια δεν είναι η αντίληψή μας που είναι περι-

ορισμένη αλλά το σώμα μας που είναι ορισμένο, πεπερασμένο.

– Πώς λοιπόν αποδίδεται μια σύνθεση ενός αντικειμένου;

– Εδώ υπεισέρχεται ακόμη μια έννοια και μάλιστα πολύτιλη, η έννοια του ιδιοσώματός που συνδέεται με τον εαυτό μου και περιλαμβάνει τον υποκειμενικό σωματικό χώρο στην αντίληψη του συνολικού χώρου.

– Μαντάμ Ζερμαίν πρέπει να σκεφτώ πολύ για να τα κατανοήσω όλα αυτά.

– Τι να κάνουμε αγαπητέ μου. Πώς αλλιώς θα ενημερωθείς;

– Δηλαδή το μάθημά σας είναι απλά ενημέρωση;

– Όχι αγαπητέ μου, είναι ψήγματα γνώσης και δρόμος για αναζήτηση.

– Ας επανέλθουμε μαντάμ Ζερμαίν στην έννοια που θέσατε του ιδιοσώματος. Θα ήθελα περισσότερες εξηγήσεις.

– Η έκφραση ιδιόσωμα υποχρεώνει την αποδοχή εννοιών όπως της αντανακλαστικότητας, του καθρέπτη, του δίχασμού και της πιστοποίησης της ταυτότητας. Είναι μια μοναδιαία προοπτική του προσώπου με τον εαυτό του, του σώματος με το εγώ, με τα αντιληπτά σώματα, τα σώματα του κόσμου. Έτσι το ιδιόσωμα ενσωματώνεται στον πλατύτερο ολικό χώρο, που περιλαμβάνει μέσα του όλα τα σώματα. Είναι το σημείο της μόνιμης σχέσης, σε σχέση με την οποία όλοι οι χώροι εμφανίζονται, καθορίζει επίσης το αριστερό και το δεξιό.

– Και ποια είναι η σημασία του;

– Προσδιορίζει ταυτόχρονα το σώμα στο ανάστημά του, στην οργανική του χωρική μορφή, και την οικειότητα της σχέσης με το ζήν. Είναι ο τόπος εγγραφής του επαισθητού, ένα ευαίσθητο επαισθητό. Το ιδιόσωμα, είναι εκείνο που κανείς αισθάνεται από μέσα. Μπορούμε να το πούμε και σάρκα. Συνεχίζω;

– Μάλιστα.

– Αυτό το ιδιόσωμα πρέπει να το κατανοούμε με ένα διπλό τρόπο, και σαν ένα φυσικό αντικείμενο, ύλη δηλαδή, αλλά και σαν αυτό που συναισθάνομαι γι' αυτό και σ' αυτό. Αυτός ο διπλός τρόπος κατανόησης είναι δομικός.

– Δηλαδή;

– Ανήκει στην εμπειρία του σώματος του ανθρώπου, του μόνου ικανού να ζήσει το σώμα ταυτόχρονα σαν μορφή εξωτερική και σαν τόπο εσωτερικό.

– Τι εννοείτε τελικά λέγοντας τόπος εσωτερικός;

– Τελικά δεν υπάρχει, τίποτε δεν υπάρχει μιας δια παντός. Εσωτερικός τόπος σημαίνει ότι

υπάρχει ένας ουσιαστικός δεσμός ανάμεσα στη σωματική μορφή και το χώρο.

– Λέγοντας σωματική μορφή τι εννοείτε;

– Η σωματική μορφή, το χωρικό σώμα είναι μια συνθετική μονάδα της εμπειρίας. Έτσι απαιτεί μιαν ακατάπαυστη και διαρκή εργασία επεξεργασίας και αφομοίωσης. Τα φαίνεται που τροφοδοτούν με εντυπώσεις ή αν θέλεις πληροφορίες τις αισθήσεις αλληλοδιαδέχονται το ένα το άλλο, αλλά το χωρικό σώμα ενώνει τις πληροφορίες σε ό,τι αφορά στο ίδιο αντικείμενο.

– Κι όταν λέμε σωματικό σχήμα;

– Όπως λοιπόν προκύπτει το σωματικό σχήμα είναι μια αριγής σωματική μορφή. Το σωματικό σχήμα συναντά την ενότητά του στη σύνθεση της αντίληψης, μέσω της υπέρβασης της πολλαπλής σύγχυσης των αισθήσεων. Εντοπίζεται μέσα στη σχέση της αντίληψης και των αισθήσεων. Η αντίληψη δεν πρέπει να συγχέεται με την όραση, γιατί το βλέμμα περιορίζει το άτομο να μη βλέπει ολόκληρο το σώμα του. Το ιδιόσωμα δεν μπορεί να προέρχεται παρά μέσα από το άγγιγμα. Το άγγιγμα είναι το συνιστούν όργανο του ιδιοσώματος.

– Θα ήθελα να μάθω περισσότερα.

– Είναι γνωστό ότι το άγγιγμα μπορεί να υποκαταστήσει πλήρως την όραση. Κι αυτό γιατί το άγγιγμα καθιστά δυνατή τη σύσταση του ιδιοσώματος. Το άγγιγμα παρεμβάλλει τις αισθήσεις στον ιστό του σώματος, παραδίδοντάς το ιδιαίτερο σε ένα εγώ, στο μέτρο που η μοναδικότητα κάθε αντίληψης με διαφοροποιεί από το σώμα του άλλου.

– Ευτυχώς που τα καταγράφω... Τι είναι το άγγιγμα λοιπόν;

– Το άγγιγμα είναι ο αρχικός τρόπος σύστασης του ιδιοσώματος. Είναι το μοντέλο στοργικής-σχέσης με τον κόσμο, μια διαθεσιμότητα που μεταμορφώνεται σε προσδιορισμό- αποφασιστικότητα. Αυτή η ομάδα αισθήσεων παρεμβάλλεται στη σφαίρα του συγκινησιακού και συμμετέχει στη δραστηριότητα των σχέσεων με τον κόσμο. Όλες αυτές οι ομάδες αίσθησης εντοπίζονται όντας ευαίσθητες εντυπώσεις, άμεσα στο σώμα. Αυτό το στρώμα αισθήσεων μορφώνει- σχηματίζει τον ιστό του δικού μου σώματος σε τέτοιο σημείο που επιτρέπει να αποκαλυφθεί κατά προφανή τρόπο η σάρκα.

– Δηλαδή;

– Δηλαδή η σχέση του εαυτού με τον εαυτό.

– Και πώς υπεισέρχεται η έννοια της έκφρασης;

– Όπως αποδείξαμε πριν δεν υπάρχει απόλυτη γνώση του εαυτού, και οι αντίληψεις που αναφέραμε αποδεικνύονται ανεπαρκείς να περιγράψουν το ιδιόσωμα, γιατί συγχέονται με αυτό. Από

κει προκύπτει η αναγκαιότητα του περάσματος από το αντιληπτικό στο γνωστικό. Άρα το ιδίωσμα διαθέτει ένα δυνατό τρόπο γνώσης που δεν το καταδικάζει στο άφατο.

- Τι εννοείτε άφατο;
- Άρρητο, ανέκφραστο, ανυπολόγιστο. Εντάξει;
- Εντάξει.

– Πρέπει να κατανοήσουμε την αλληλεπίδραση του υποκειμενικού εγώ με τον αντικειμενικό κόσμο, γιατί ο υλικός κόσμος μένει υποτελής στην εμπειρία. Υπάρχει όμως μια εμπλοκή του σώματος στην εμπειρία σε σχέση με το περιβάλλον. Το σώμα ενσάρκουται στον κόσμο, και το αντικείμενο έτσι γίνεται το αντικείμενό μου. Όταν το αριστερό χέρι αγγίζεται από το δεξιό χέρι, το σώμα είναι ένα αγγίζον – αγγίζομενο, έχει παρασυρθεί μέσα στο μέλλον μιας μεταμόρφωσης. Είναι ταυτόχρονα σώμα και ιδιόσωμα.

– Πράγματι το ένα γίνεται χάρις στο άλλο.
 – Το σώμα διαθέτει λοιπόν μιαν ικανότητα αντιστροφής. Υπάρχει ένας διπλός προσδιορισμός χωρίς τον οποίο δεν θα υφίστατο καμιά υποκειμενικότητα. Αυτό μαρτυρά για την ιστορικότητα του ιδιοσώματος και καθορίζει την ενδόμυχη γνώση.

– Τι εννοείτε;
 – Η ενδόμυχη γνώση σχηματίζεται μέσω της εμπειρίας των ορίων. (παύση) Καλά – καλά, θα ξεκαθαρίσω λίγο τα πράγματα.

– Αναμένω.
 – Υπάρχει λοιπόν αναγκαιότητα να συναντήσουμε τον άλλο για να καθορίσουμε τα όριά του και να καθορίσουμε το ιδιόσωμα.
 – Αναμένω και άλλα.

– Ο άνθρωπος βεβαιώνει τις ψυχικές ιδιότητες του σώματος του, όταν δημιουργεί ένα είδος ψυχοφυσικής εξάρτησης ανάμεσα στην ευαισθησία του και την κατάσταση του σώματος.

– Δηλαδή μιλάμε για ψυχοσωματικά.
 – Το σώμα λοιπόν ενσαρκώνει το βίωμα του εγώ. Το σώμα της σάρκας είναι επίσης έκφραση της ζωής του πνεύματος, είναι η ουσία μάλιστα της έκφραστικότητας του σώματος.

– Πώς εξωτερικεύεται λοιπόν το σώμα;
 – Για να εξωτερικευτεί το σώμα πρέπει να εκφράζεται. Υπάρχει όμως μια απόκλιση ανάμεσα σε εξωτερική εκδήλωση και σ' αυτά που είναι μέσα μου. Η εκφραστικότητα μου δεν είναι αντιληπτή, ούτε ορατή. Άρα το πέρασμα από τον εσωτερικό κόσμο, από την ενσάρκωση, στην εξωτερικεύση πραγματώνεται μέσα από την έννοια της έκφρασης.

– Που κι αυτή θα πρέπει να την ορίσουμε.
 – Η έκφραση είναι ατελής, όπως η αντίληψη,

είναι όμως το μόνο μέσο για να γνωρίσει κανείς την ενσάρκωση και περνά υποχρεωτικά από την εμπειρία του άλλου ή μάλλον των άλλων. Εμπειρία που αναδεικνύεται ως εμπειρία μέσω της αντίληψης των εξωτερικών σώματων, των οργανικών σωμάτων.

– Τότε πού έγκειται η διαφορά ανάμεσα σε φυσικό σώμα και ανθρώπινο σώμα.

– Με εκπλήσσεις, σπουδαία ερώτηση. Η διαφορά ανάμεσα σε φυσικό σώμα και το ανθρώπινο σώμα έγκειται στην ευαισθησία, που είναι μέρος της ενεργούς λειτουργίας της σάρκας και των σαρκικών οργάνων, που είναι μέρος κάθε εμπειρίας των σωμάτων. Το σώμα είναι παρουσία στον κόσμο.

– Τι εννοείτε παρουσία στον κόσμο;

– Πρόκειται για την πληρότητα που συνανθανόμαστε όταν μεταμορφώνεται η αντίληψη σε τρόπο δράσης. Η χωρο-χρονική μορφή του αγγίγματος για παράδειγμα σωματοποιείται άμεσα, άρα ολοκληρώνεται. Υπάρχει λοιπόν συμβατικότητα ανάμεσα στο σώμα – σάρκα και σώμα – αντικείμενο. Είναι δι αυτού του μέσου που μπορούμε να συντονίσουμε το σωματικό χρόνο και το ψυχικό χρόνο. Άρα χωρίς το ιδιόσωμα ο κόσμος δεν θα ήταν γνωστός στη ψυχή.

– Τι επιχειρούμε λοιπόν;

– Ξαναγυρίζεις στο αρχικό θεμελιακό ερώτημα. Μα το απάντησες.

– Θέλω περισσότερη σαφήνεια.

– Αυτό που μπορούμε να επιχειρήσουμε είναι μια απόπειρα άμεσης περιγραφής της εμπειρίας μας, έτσι όπως είναι και χωρίς να εμφαίνουμε στην ψυχολογική της γένεση και στις εξηγήσεις για την αιτιότητά της.

– Με κεντρικό ζήτημα τη ψυχοσωματική ενότητα;

– Δεν μπορεί να πραγματωθεί η ένωση της ψυχής και του σώματος, εφαρμόζοντας μια εξωτερική οδηγία που θα ταυτοποιήσει το ένα ως υποκείμενο και το άλλο ως αντικείμενο, αλλά πραγματώνεται, ολοκληρώνεται κάθε στιγμή στην κίνηση της ύπαρξης.

– Πιο συγκεκριμένα.

– Ο σπουδαίος και σημαντικός ρόλος έχει αποδοθεί στην αντίληψη, σαν αρχέγονη σχέση με τον κόσμο.

– Στην αντίληψη λοιπόν αλλά υποθέτω σε σύνδεση με την συνείδηση.

– Η συνείδηση του σώματος γίνεται εμπειρία του σώματος και εκφράζει μια εσωτερική επικοινωνία με τον κόσμο, τα πράγματα και τους άλλους.

– Όλα λοιπόν από το σώμα...

– Το σώμα δεν μπορεί λοιπόν να αντικειμενο-

ποιηθεί ή να αντικειμενοποιήσει, ασκεί όμως μια λειτουργία αναγνώρισης.

– Εξηγήστε.

– Υπάρχει λοιπόν μια μονιμότητα, μόνιμη παρουσία, του ιδιοσώματος, που χρησιμεύει σαν υπόβαθρο στην σχετική μονιμότητα των αντικειμένων. Αυτή η μονιμότητα διασφαλίζει μια συνεχή επαφή με τον κόσμο (που είναι στον ορίζοντα της εμπειρίας μας). Το φαινομενικό σώμα είναι εκείνο της άμεσης εμπειρίας και της ατομικής ιστορίας. Αυτή η αντίληψη του σώματος και του κόσμου επιτρέπει την πραγματοποίηση της ένωσης του φυσιολογικού και του ψυχικού.

– Ένα παράδειγμα ίσως;

– Γνωρίζεις το θέμα του μέλους – φάντασμα;

– Ναι, αφορά εκείνους που υπέστησαν ακρωτηριασμό, αλλά φαίνεται σε μερικές περιπτώσεις να το ξέχνούν.

– Στην περίπτωση λοιπόν του μέλους φαντάσματος, εκεί που το υποκείμενο φαίνεται να ξέχνα το πραγματικό του σώμα και να αγνοεί τον ακρωτηριασμό, η σωματική του συνείδηση μένει αμφίβολη, διφορούμενη, αβέβαιη. Η άρνηση της ανικανότητας, της ανοσογονοσκοπίας, εκδηλώνει την ενσωμάτωση του ιδιοσώματος στο περιβάλλον σώμα, και θέλει να πει πώς το υποκείμενο μένει δεμένο, δεσμεύεται μέσα σε ένα κάποιο φυσικό κόσμο ανοιχτό σε όλες τις δυνατές δράσεις. Η σωματική έλλειψη επιβεβαιώνει εδώ το παράδοξο του όντος στον κόσμο. «Ο ασθενής γνωρίζει την έλλειψή του ενώ την αγνοεί, και την αγνοεί ενώ την γνωρίζει». Είναι οι αντιληπτικές και πρακτικές προθέσεις που με κάνουν να συνυπάρχω με τα πράγματα και με τον περιβάλλοντα κόσμο γιατί αναδεικνύουν σε μένα σκέψεις και θελήσεις. Στην περίπτωση όμως μιας έλλειψης – αποτυχίας, η σχέση του υποκειμένου με τον κόσμο μένει διφορούμενη – αμφίβολη αφού από την μια μεριά υπάρχει η διατήρηση των σχεδίων και από την άλλη υπάρχει η τωρινή κατάσταση του σώματος, εκείνη του ακρωτηριασμού ή της έλλειψης, ανεπάρκειας.

– Πώς μπορεί να γίνεται αυτό;

– Όπως προκύπτει διακρίνουμε διαφορετικά στρώματα. Εκείνο του συνηθισμένου σώματος και εκείνο του παρόντος σώματος που αλληλοδιαπλέκονται και συνιστούν την αμφιβολία – αμφιλογία της γνώσης.

– Τι σημαίνει αμφιλογία;

– Αμφισβήτηση. Το πρώτο στρώμα, το συνηθισμένο σώμα περιλαμβάνει τις χειρονομίες, κινήσεις χειρισμού, σχήματα που το δεύτερο δεν έχει. Το σώμα λοιπόν δεν μπορεί να θεωρηθεί σαν ένα αντικείμενο, ούτε σαν μια «συγκέντρωση μορίων» ούτε σαν «σύμπλεξη – περιέλιξη διαδικασι-

ών ορισμένων μια φορά για όλες». Το ιδιόσωμα εκφράζει έναν ιδιαίτερο τρόπο να προβάλλεσαι και να υπάρχεις στον κόσμο. Είναι το κοινό πεδίο που ενώνει φυσικό και ψυχικό. Το μέλος φάντασμα καταγράφει τόσο τις φυσιολογικές συνθήκες όσο και την ιστορία που φέρει ο ασθενής, που μεταφράζουν τις αναμνήσεις του, τις συγκινήσεις του ή τις θελήσεις – βουλήσεις του.

– Δηλαδή μπορούμε να καταλάβουμε πολλά από το σώμα.

– Υπάρχει ένα ιδιαίτερο στυλ στον καθένα που επιτρέπει την κατανόηση της κίνησης μαζί με την πρόθεση που την καθοδηγεί. Υπάρχει έτσι ένα αισθητικό – κινητικό κύκλωμα σχετικά αυτόνομο, που δημιουργεί, μέσω της άρνησης της έλλειψης, της άρνησης του ακρωτηριασμού, μια συνολική στάση.

– Άρα το ιδιόσωμα...

– Περίμενε, το φαινομενικό ιδιόσωμα δεν μπορεί λοιπόν να γίνεται αντιληπτό σαν αντικείμενο αυτό καθ' εαυτό, αλλά σαν υποκείμενο ενσαρκωμένο που είναι παρόν σε ένα περιβάλλον και στον κόσμο. Είναι αυτό που κάνει την αντιληπτική συνείδηση να μην μπορεί να γίνεται κατανοητή σαν μια απόλυτη εσωτερικότητα αλλά σαν μια σωματική παρουσία στον κόσμο.

– Μου φαίνεται θέλετε να καταλήξετε.

– Το ψυχοφυσικό γεγονός ολοκληρώνεται μέσα στην ίδια την κίνηση της ύπαρξης και όχι μέσα σ'ένα δευτερεύον σώμα σε σχέση με τη σκέψη. Είναι γι' αυτό που δεν μπορούμε να μιλήσουμε για μια παράθεση – σύμφυση του ψυχισμού και του οργανισμού, αλλά για μια κυκλική διαλεκτική, ένα πηγαίνελά της ύπαρξης που είναι και σωματική και ψυχική. Πράγματι τελείωσα. Πώς νιώθεις;

– Άναυδος. Δεν ξέρω αν μου έμεινε τίποτε από όσα είπαμε.

– Σου έμεινε.

– Μα γιατί μου τα είπατε;

– Σου πρόσφερα ψήγματα, ορεκτικά. Σου άνοιξα ένα παράθυρο. Σου αποδεικνύω μια εύλογη παρουσία γνώσης. Σου ανοίγω τα μάτια. Σε καθιστώ υπεύθυνο.

– Με καθιστάτε υπεύθυνο; Γιατί δηλαδή είμαι ανεύθυνος.

– Αν μπορείς να μάθεις και δεν το κάνεις η στάση σου είναι ανεύθυνη.

– Δηλαδή και ανεπαρκή και ανεύθυνο.

– Από σένα εξαρτάται. Άλλωστε τα κατέγραψες, γιατί τα κατέγραψες, επειδή πληρώνεις μόνο;